

Piotr Rygus

Udział przedstawicieli przemysłu ciężkiego i samorządu województwa śląskiego w Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu w 1929 roku

Wieki Stare i Nowe 5(10), 82-113

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Rygus

Udział przedstawicieli przemysłu ciężkiego i samorządu województwa śląskiego w Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu w 1929 roku

Głównym celem zorganizowanej w 1929 roku Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu było zaprezentowanie dorobku państwa polskiego z pierwszych 10 lat od momentu odzyskania niepodległości. Inicjatywa ta szybko zdobyła popularność, a udział w niej wielu wystawców uważało wręcz za patriotyczny obowiązek. Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie udziału w wystawie części górnośląskich przedstawicieli samorządu i przemysłu ciężkiego. Oba te podmioty bowiem stanowiły podstawowy element ówczesnego życia społeczno-ekonomicznego województwa śląskiego, a ich reprezentanci wystąpili na Powszechnej Wystawie Krajowej (PWK) wspólnie, tworząc efektowne ekspozycje. Poza zainteresowaniem autora znaleźli się wystawcy reprezentujący inne gałęzie przemysłu, handel, rzemiosło czy prasę. Podyktowane to zostało niedostatkami odpowiedniego materiału źródłowego. Pewnym uzupełnieniem tej kwestii jest aneks źródłowy, w którym wyliczeni są wszyscy wystawcy z województwa śląskiego. Temat ten dotychczas nie doczekał się odrębnego opracowania ani nawet nie wzbudził większego zainteresowania wśród licznych badaczy historii gospodarczej Górnego Śląska pomimo bogatego materiału źródłowego i wagi wydarzenia.

Tradycja organizowania powszechnych wystaw krajowych sięga końca XVIII wieku i związana jest z Francją. Pierwsze tego typu wydarzenie odbyło się w 1798 roku w Paryżu na Champs de Mars. Przygotowana wówczas wystawa francuskiego przemysłu, mimo skromnej liczby stoisk, zdobyła wystarczającą popularność, by inicjatywę tę kontynuować w kolejnych latach. W 1833 roku król Ludwik Filip stosownym dekretem zarządził cykliczne organizowanie wystaw co 5 lat. Wkrótce moda na tworzenie wystaw krajowych rozeszła się po kolejnych krajach Europy. W 1851 roku, chcąc podkreślić swoją pozycję na świecie, Wielka Brytania posta-

nowiła zorganizować w Londynie wystawę światową. Wydarzenie to otworło nowy rozdział w historii przygotowywania imprez wystawowych. Od tego momentu co parę lat uwagę świata przykuwały kolejne wystawy organizowane między innymi w Paryżu (1855, 1889, 1900), Chicago (1893) czy St. Louis (1904).

Moda na wystawy dotarła również na ziemię polskie, znajdujące się wówczas pod zaborami. Gospodarzami kolejnych imprez były miasta: Lwów (1894), Częstochowa (1909), Kraków (1912) oraz Poznań (1895 i 1911). Jednak każda ze wspomnianych wystaw miała charakter wyłącznie dzielnicowy, skupiający uczestników tylko z jednego zaboru¹.

Idea zorganizowania pierwszej w niepodległej Polsce wystawy narodziła się już w 1924 roku. Wówczas to grupa architektów zatrudnionych w Ministerstwie Robót Publicznych zaprezentowała premierowi Władysławowi Grabskiemu plany wielkiej wystawy międzynarodowej w Warszawie, ze szczególnym wyróżnieniem Polski. Ambitna koncepcja została jednak skazana na niepowodzenie z powodu problemów towarzyszących tworzącej się państwowości, które pochłaniały uwagę administracji państwowej i gospodarki. Ponownie do tematu powrócono w 1926 roku, mając na uwadze zbliżającą się 10. rocznicę odzyskania niepodległości. Ci sami architekci przedstawili swoją koncepcję stojącemu na czele Ministerstwa Przemysłu i Handlu Eugeniuszowi Kwiatkowskiemu. Z polecenia ministra powołano specjalną komisję, składającą się z przedstawicieli poszczególnych resortów oraz władz miasta Warszawy. Brak odpowiedniej infrastruktury wystawowej oraz chaos urbanistyczny będący następstwem rządów zaborcy rosyjskiego przesądziły o negatywnym rozpatrzeniu propozycji². Plany te jednak zainteresowały Cyryla Ratajskiego, prezydenta Poznania. Miasto to posiadało już podstawowe zaplecze wystawowe w postaci Targów Poznańskich, miało też doświadczenie w organizowaniu podobnych wydarzeń. Po przeprowadzeniu konsultacji z miejscowymi przedstawicielami władz i sfer gospodarczych, 12 października 1926 roku z inicjatywy Ratajskiego, Magistrat Poznania wydał uchwałę o zorganizowaniu wystawy powszechnej. 17 listopada 1926 roku pomysł ten przyjęła Rada Miejska Poznania. Zadanie kierowania całym przedsięwzięciem postanowiono jednogłośnie powierzyć dr. Stanisławowi Wachowiakowi, pełniącemu do niedawna funkcję wojewody pomorskiego. Propozycję tę, wraz z wizją przedsięwzięcia, przedstawiono mu na początku grudnia, a po kilku dniach, 31 grudnia 1926 roku, zawarto z nim trzyletnią umowę w tej sprawie. Wraz z nowym rokiem przystąpiono do przygotowań oraz poszukiwań poparcia dla wystawy. Już 5 stycznia 1927

¹ K. OŁDZIEJEWSKI: *Wystawy Powszechne: ich historia, organizacja, położenie prawne i wartość społeczno-gospodarcza*. Poznań 1928; S. WACHOWIAK: *Rys historyczny*. W: *Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w 1929 r.* T. 1. Red. S. WACHOWIAK. Poznań 1930, s. 3—8. „Echo Powszechnej Wystawy Krajowej” z 1 stycznia 1928 (nr 1).

² M.R. BOMBICKI: *PWK. Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu 1929*. Poznań 1992, s. 11—12; IDEM: *Poznańska PeWuKa — wizytówką niepodległości*. Poznań 1996, s. 115—120.

roku starania te zyskały aprobatę rządu w postaci dekretu Ministerstwa Przemysłu i Handlu³.

W następnej kolejności postanowiono tematem tym zainteresować górnośląskie kręgi przemysłowe i samorząd. W tym celu 7 stycznia Wachowiak, Ratajski oraz reprezentujący Radę Miasta Stanisław Robiński spotkali się z dr. Gustawem Willigerem, przedstawicielem Górnośląskiego Związku Przemysłowców Górniczo-Hutniczych w Katowicach. Na spotkaniu przedstawiono plany nowej wystawy oraz zabiegano o poparcie finansowe dla ich realizacji. Dla wzmocnienia swoich argumentów inicjatorzy odwołali się między innymi do sytuacji z 1911 roku, kiedy to dzięki poparciu przemysłu górnośląskiego udało się zorganizować Wystawę Wschodnio-Niemiecką dla Przemysłu, Rzemiosła i Rolnictwa w Poznaniu. Temat ten zainteresował reprezentantów miejscowego przemysłu. Oprócz zapowiedzi udziału w wystawie, wstępnie zagwarantowano także subwencję na jej realizację w wysokości 1 miliona zł⁴. Przebieg rozmów musiał zaskoczyć delegację z Poznania, o czym świadczy stwierdzenie Stanisława Wachowiaka: „Nie wiemy, co zdecydowało, czy te argumenty, czy sympatie osobiste, jakie żywili reprezentanci przemysłu...”⁵.

Jeszcze tego samego dnia przedstawiciele organizatorów wystawy spotkali się z marszałkiem Sejmu Śląskiego Konstantym Wolnym, który zapewnił ich o swym poparciu i zapowiedział poruszenie tematu dofinansowania projektu ze Skarbu Śląskiego. Powracający do Poznania organizatorzy wystawy osiągnęli znaczący sukces⁶. Fakt ten został podkreślony w piśmie prezentującym zamysł imprezy, które następnego dnia od prezydenta Ratajskiego otrzymał wojewoda śląski Michał Grażyński: „Wobec przychylnego stanowiska Rządu Rzeczypospolitej tudzież wobec zasadniczej zgody wzięcia udziału w Wystawie przez wielki przemysł śląski sprawa Wystawy Powszechnej Krajowej, która ma być przeglądem tego, co młode państwo nasze w przeciągu pierwszego dziesięciolecia zbudowało i stworzyło — przybiera realne kształty. Znaczenie, jakie dla Polski ma Górny Śląsk, wysuwa sprawę godnego udziału właśnie tej części Polski na plan pierwszy”⁷. W odpowiedzi na przytoczone pismo wojewoda postanowił zasięgnąć opinii przedstawicieli górnośląskiego życia gospodarczego reprezentujących: Izbę Handlową w Katowicach, Izbę Rzemieślniczą Województwa Śląskiego w Katowicach, Izbę Handlową i Przemysłową w Bielsku

³ S. WACHOWIAK: *Rys historyczny...*, s. 9—10.

⁴ Ibidem, s. 11; Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej: APKat.), Górnośląski Związek Przemysłowców Górniczo-Hutniczych w Katowicach, sygn. 326, t. 23, s. 11; L. MIKOŁAJCZAK: *Plan budżetowy Powszechnej Wystawy Krajowej i jego wykonanie. Referat wygłoszony na posiedzeniu Rady Naczelnej Związku Banków w Polsce w Warszawie w dn. 29.3.28*. Poznań 1928, s. 6.

⁵ S. WACHOWIAK: *Rys historyczny...*, s. 11.

⁶ Ibidem.

⁷ APKat., Urząd Wojewódzki Śląski (dalej: UWŚl.), Wydział Przemysł i Handel (dalej: P-H), sygn. 27, t. 764, s. 1—2.

oraz Górnośląski Związek Przemysłowców Górniczo-Hutniczych. Kilka tygodni później wszystkie zaproszone do dyskusji organizacje wyraziły pełne poparcie dla planowanej inicjatywy oraz zagwarantowały w niej swój udział⁸. Dodatkowo Sejm Śląski postanowił wesprzeć sumą 20 tys. zł fundusz gwarancyjny wystawy. Przeznaczona kwota pochodziła z budżetu nadzwyczajnego, ponieważ budżet na rok 1927 został przyjęty już wcześniej⁹. 4 maja 1927 roku kierownictwo wystawy odwiedził pierwszy delegat Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego — dr Karol Bączek. W Poznaniu przedstawiono mu obszernie stan prac oraz warunki dla wystawców. Wstępnie na rzecz górnośląskiego przemysłu zamierzano oddać teren o powierzchni 5000 — 10 000 m², pod budowę ewentualnego własnego pawilonu. Decyzję w tej kwestii ostatecznie miał podjąć Górnośląski Związek Przemysłowców. Zaproszono także drobnych wystawców z terenu województwa, którym zaproponowano miejsca w budowanych pawilonach (wspólnych bądź we własnych)¹⁰.

Równocześnie w Poznaniu 24 stycznia 1927 roku zawiązano Tymczasowy Komitet Organizacyjny PWK, składający się z 36 przedstawicieli władz i sfer gospodarczych z Cyrylem Ratajskim na czele. Jego zadaniem było nadanie przedsięwzięciu odpowiedniej formy prawnej, ustalenie wstępnego planu finansowego, działania propagandy na rzecz wystawy oraz wykup terenów pod przewidywane obiekty. Pierwszym sukcesem organizatorów było nadanie planowanej imprezie formy towarzystwa, czyli podmiotu, którego działalność nie ma charakteru zarobkowego. W dniu otwarcia dorocznych Targów Poznańskich, 1 maja 1927 roku, odbyło się zebranie konstytucyjne Towarzystwa Powszechna Wystawa Krajowa w roku 1929. Do władz Towarzystwa PWK należał Zarząd z 5 członkami oraz Rada Główna z 30 członkami wybranymi przez Walne Zgromadzenie. Krótki okres na przygotowanie wystawy zadecydował o powierzeniu funkcji naczelnego dyrektora i prezesa zarządu jednej osobie — Stanisławowi Wachowiakowi. Zaplecze finansowe Towarzystwa składało się z funduszu własnego wspieranego przez dotacje ministerstw, samorządów i dobrowolnych datków oraz funduszu gwarancyjnego, na który złożyły się subskrypcje instytucji z całego kraju. Kolejnym sukcesem inicjatorów wystawy było przyciągnięcie najważniejszych czynników decyzyjnych w państwie. Pod przewodnictwem ministra przemysłu i handlu Eugeniusza Kwiatkowskiego, powstał w rządzie komitet międzyministerialny, na którego czele stanął minister Franciszek Doleżał. Niespodziewanie, już 18 lutego 1929 roku, honorową prezesurę wystawy objął prezydent Ignacy Mościcki. Najważniejszego jednak poparcia dla realizowanego pomysłu udzielił Marszałek Józef Piłsudski, obejmując 27 września 1927 roku honorową prezesurę. Zdaniem Wachowiaka: „Zgoda Piłsudskiego była gwarancją, że ministerstwa przestaną robić cichą obstrukcję wobec rozpoczętego z takim uporem

⁸ APKat., UWŚl., P-H, sygn. 27, t. 764, s. 4—8, 10.

⁹ Ibidem, s. 27.

¹⁰ Ibidem, s. 21, 28.

i wytrwałością dzieła¹¹. Ustalono również główne założenia wystawy. Powszechna Wystawa Krajowa miała objąć trzy podstawowe działy: kulturalny, przygotowany przez ministerstwa i samorząd, gospodarczy i towarzysko-rozrywkowy. Przed wystawcami postawiono warunek prezentowania przedmiotów powstałych wyłącznie na terenie państwa polskiego w okresie dziesięciolecia niepodległości¹². Zdaniem jednego z członków Rady Głównej PWK, inż. Aleksandra Ciszewskiego: „Wystawa powinna sprawić, że najbardziej niewierzący spośród nas nabiorą zaufania do naszej pracy i inicjatywy”¹³.

Organizacja PWK przypadła na czas korzystnej sytuacji gospodarczej oraz stabilnej areny politycznej. W maju 1926 roku, w wyniku zamachu majowego, będącego następstwem pogarszającej się sytuacji ekonomicznej kraju oraz częstych zmian ekip rządzących, władzę przejął związany z Piłsudskim obóz sanacyjny. Nowe ugrupowanie pod hasłem uzdrowienia sytuacji polityczno-społecznej w kraju wprowadziło silne rządy przejawiające się likwidacją partii opozycyjnych, ograniczeniem wolności słowa oraz zwiększeniem władzy prezydenta i rządu kosztem Sejmu. Równocześnie z przewrotem majowym poprawie uległa sytuacja ekonomiczna w kraju. Wzrost koniunktury na rynkach światowych w połączeniu z niską wartością złotego stworzyły idealne warunki dla przedsiębiorstw produkujących na eksport. Ożywienie gospodarcze nastąpiło również na rynku wewnętrznym. Podjęto realizację wielu budowlanych projektów rządowych, a lata urodzaju zapewniły wysokie zyski w rolnictwie. Polepszeniu uległa również sytuacja ludności, głównie za sprawą spadku bezrobocia, które jesienią 1928 roku osiągnęło poziom 80 tys. osób — najniższy w latach międzywojennych¹⁴.

Ze względu na podział tematyczny wystawy przygotowania wojewódzkich ekspozycji można podzielić na dwie części: koła gospodarcze oraz władze samorządowe. W celu lepszej koordynacji między przedstawicielami poszczególnych gałęzi przemysłu a Zarządem wystawy postanowiono założyć tzw. Zarządy Grup. Każda z nich pełniła rolę reprezentanta swojej branży przed PWK. Do ich głównych zadań należało przygotowanie wystaw, weryfikowanie planowanych eksponatów, a także dbanie o techniczny oraz artystyczny poziom stoisk. Zorganizowanie wystawy przemysłu górniczo-hutniczego powierzono na początku przygotowań Górnośląskiemu Związkowi Przemysłowców Górniczo-Hutniczych. Instytucja ta jednak postanowiła nie oddzielać się od pozostałych zakładów znajdujących się w innych regionach

¹¹ S. WACHOWIAK: *Czasy, które przeżyłem. Wspomnienia z lat 1890—1939*. Warszawa 1983, s. 183—184.

¹² S. WACHOWIAK: *Rys historyczny...*, s. 11—29; IDEM: *Czasy, które przeżyłem...*, s. 182—189; M.R. BOMBICKI: *PWK...*, s. 13—19; IDEM: *Poznańska PeWuKa...*, s. 122—136; APKat., UWŚL, P-H, sygn. 27, t. 764, s. 12—14, 17—18, 26—27.

¹³ „Echo Powszechnej Wystawy Krajowej” z 1 lutego 1928 (nr 2), s. 35.

¹⁴ Z. LANDAU, J. TOMASZEWSKI: *Od Grabskiego do Piłsudskiego. Okres kryzysu poinflacyjnego i ożywienia koniunktury 1924—1929*. Warszawa 1971.

Polski i zdecydowała o wspólnym zorganizowaniu z nimi ekspozycji przemysłu ciężkiego. Takie podejście do zagadnienia było sygnalizowane przez Związek od samego początku przygotowań, o czym może świadczyć fragment pisma do wojewody śląskiego z lutego 1927 roku: „Ciężki przemysł Górnego Śląska chętnie skorzysta z nadarżającej się na tej wystawie sposobności, aby na nowo zaznaczyć swe rozumienie dla ogólnych interesów kraju i swą łączność z kołami gospodarczymi całej Polski”¹⁵. W tym celu Górnośląski Związek Przemysłowców zaprosił do współpracy w Zarządzie Grupy m.in.: Konwencję Węglową, Ogólnopolską oraz Dąbrowsko-Krakowską, Związek Polskich Hut Żelaza w Warszawie oraz Syndykat Polskich Hut Żelaznych. W następstwie tego powstał Komitet Wystawy Polskiego Przemysłu Górniczo-Hutniczego, który podzielił się na Komitet Główny oraz trzy podlegające mu sekcje: „Węgiel”, „Żelazo” i „Cynk”¹⁶.

Sprawę budowy hali dla prezentacji przemysłu ciężkiego Zarząd wystawy podjął już na swych pierwszych posiedzeniach w maju i czerwcu 1927 roku. Na początku października 1927 roku na Górny Śląsk udał się przedstawiciel organizatorów wystawy w celu uzgodnienia założeń projektu hali wystawowej z wytycznymi reprezentantów tutejszego przemysłu. Po długich pertraktacjach w lutym 1928 roku budowę obiektu postanowiono przekazać Zjednoczonemu Przedsiębiorstwu Budowlanemu z Mysłowic¹⁷. Sekcja „Węgiel” postanowiła skupić swoje siły na jednym wspólnym stoisku prezentującym asortyment i poziom techniczny branży. Uniknięcie rozdrobnienia na poszczególne zakłady miało także zmniejszyć koszty związane z organizacją licznych stoisk. Z podobnego rozwiązania chciała skorzystać sekcja „Cynk”. Odmienne do tematu podeszła sekcja „Żelazo”, która oprócz planowanego głównego stoiska reprezentacyjnego polskiego hutnictwa zgodziła się na wystawienie przez poszczególne huty własnych ekspozycji, głównie ze względu na ich odmienne profile produkcji. Następnie przystąpiono do opracowywania wyglądu stoisk. Opiekę artystyczną nad tymi pracami sprawował prof. Jan Raszka. Tymczasem systematycznie postępowały prace przy budowie Hali Ciężkiego Przemysłu. 14 sierpnia 1928 roku odbyła się tradycyjna uroczystość „wieńcowego” z okazji zakończenia prac przy konstrukcji dachu hali¹⁸.

¹⁵ APKat., UWŚł., P-H, sygn. 27, t. 764, s. 7—8.

¹⁶ W skład Komitetu Głównego weszli: przewodniczący — gen. dyr. dr inż. Rudolf Wachsmann, zastępcy — prezes Piotr Markiewicz oraz gen. dyr. inż. Józef Kiedroń. Sekcję „Węgiel” tworzyli: Rudolf Wachsmann, gen. dyr. dr inż. Arweld Pistorius, Piotr Markiewicz, dyr. Stadnikiewicz, dyr. Skarbiński. Sekcję „Żelazo” tworzyli: Józef Kiedroń, dyr. Sabass, dyr. Stefan Korzycki, dyr. T. Neumann. Sekcję „Cynk” prowadził gen. dyr. Jarosław Dworżańczyk. Zob. S. SAMULSKI, E. PIECHOCKI, B. RZEPECKI: *Dział Przemysłowy na Powszechnej Wystawie Krajowej*. W: *Powszechna Wystawa...*, t. 4, s. 52—56; N. GOSTOMSKI: *Polski przemysł górniczo-hutniczy na P.W.K.* W: „Echo Powszechnej Wystawy Krajowej” z 8 kwietnia 1929 (nr 5), s. 148.

¹⁷ S. WACHOWIAK: *Rys historyczny...*, s. 29.

¹⁸ S. SAMULSKI, E. PIECHOCKI, B. RZEPECKI: *Dział Przemysłowy...*, s. 56; J. KEMPISTY: *Zasada branzowości w wystawie przemysłu*. „Echo Powszechnej Wystawy Krajowej” z 1 kwietnia 1928

Nie we wszystkich jednak dziedzinach życia gospodarczego Śląska panował taki optymizm związany z PWK. Na początku 1929 roku Franciszek Borysiuk, pełniący funkcję pełnomocnika Naczelnej Rady Związków Drzewnych w Polsce oraz członek Zarządu Grupy „Przemysł Drzewny”, donosił wojewodzie Grażyńskiemu o bojkocie stoiska przemysłu drzewnego przez tutejsze firmy. Zgodnie z przewidywaniami opartymi na spisie tartaków polskich, wystawcy ze Śląska i z Małopolski powinni zająć ponad 300 m² powierzchni wystawowej, podczas gdy zadeklarowano jedynie wynajęcie 51,9 m². Według załączonego do pisma spisu, bierną postawę wobec wystawy wykazało 87 firm. Sytuację tę tłumaczył Borysiuk następująco: „[...] Małopolska, Śląsk, z powodu specyficznych właściwości właścicieli i kierowników tartaków — zasadniczo bojkotuje złośliwie zamierzenia pokazu sił gospodarczych Państwa Polskiego na Wystawie w tym dziale”¹⁹. Dostępne źródła nie pozwalają na dokładne zobrazowanie reakcji wojewody na tę informację. Ostatecznie jednak w pawilonie przemysłu drzewnego znalazło się jedno stoisko dla wystawców z województwa śląskiego.

Organizacja ekspozycji samorządowych na PWK zarówno na szczeblu ogólnokrajowym, jak i wojewódzkim szybko przeobraziła się z euforii i wielkich planów w długie i problemowe negocjacje. W październiku 1927 roku podczas IX Zjazdu Przedstawicieli Związku Miast Polskich wysunięto wnioski zachęcające wszystkie miasta do czynnego udziału w prezentacji oraz do finansowego wsparcia wystawy. W ciągu kolejnego miesiąca wyłoniono specjalną Komisję ds. PWK oraz rozpoczęto wysyłanie okólników adresowanych do włodarzy miast, w których przedstawiono charakter wystawy oraz propozycję dofinansowania jej przez każde z miast 1% rocznego budżetu²⁰. Wstępnie postanowiono przekazać miastom dużym oraz ważnym ze względów gospodarczych bądź historycznych samodzielne stoiska w Centralnym Pawilonie Miast. Pozostałe miały być zaprezentowane wraz z ekspozycją Rządu i samorządu ziemskiego. Już na początku nowego roku podczas pierwszego posiedzenia Komisji ds. PKW zmieniono wcześniejsze założenia. Postanowiono zorganizować wystawę tylko tych miast, które same zgłosiły chęć udziału w niej. Pierwszym miastem, które zawarło umowę z Zarządem PWK, była Warszawa. Następnie swoje zainteresowanie zgłaszały kolejne samorządy, jednak ich liczba nie była zbyt duża. Dodatkowo pojawił się problem wspólnego pawilonu. Kilka miast, m.in.: Lwów, Wilno, Starostwo Krajowe w Poznaniu, miasta śląskie czy Stanisławów z Kołomyją rozważało wystąpienie w oddzielnych pawilonach. 16 kwietnia 1928 roku podczas konferencji

(nr 4), s. 69—70; N. GOSTOMSKI: *Polski przemysł...*, s. 148—149; „Echo Powszechniej Wystawy Krajowej” z 1 września 1928 (nr 9).

¹⁹ APKat., UWŚL., P-H, sygn. 27, t. 766, s. 10—13.

²⁰ W trakcie badań natrafiłem na takie pismo skierowane do władz Królewskiej Huty. APKat., Akta miasta Chorzowa (dalej: AmCh), sygn. 646, t. 2054, s. 1—2.

z udziałem Rady Zjazdów Samorządów Ziemskich postanowiono połączyć ekspozycję samorządów miejskiego i ziemskiego w jednym miejscu. W czerwcu, na kolejnym posiedzeniu, udało się wybrać Komisję Artystyczno-Kwalifikacyjną, złożoną z 5 członków, mającą opiekować się wystrojem stoisk. Pozostałe miesiące 1928 roku upłynęły ostatecznie na ożywionej dyskusji, która nie przyniosła jednak wielu ustaleń²¹.

Tymczasem na Górnym Śląsku 11 lutego 1928 roku w katowickim magistracie odbyło się spotkanie przedstawicieli miejscowych miast i gmin. Stan przygotowań w Poznaniu zebrany przedstawił delegat PWK — gen. Nałęcz Gostomski. Na spotkaniu uchwalono postulat prezydenta Królewskiej Huty Wincentego Spaltensteina o wzięciu udziału w wystawie wszystkich miast i gmin województwa śląskiego. Wstępnie zamierzano zorganizować ekspozycję we własnym pawilonie. Koszty jego budowy oraz wyposażenia w odpowiednie eksponaty wyliczono na około 30 gr na mieszkańca poszczególnych miast. Wpłaty subwencji na ten cel planowano podzielić na dwie raty: jedną do końca 1928 roku, a drugą na początku 1929 roku. Dokładne ustalenia miały jednak zostać wydane dopiero po przeanalizowaniu planów przez specjalną komisję²². Spotkanie odbyło się w atmosferze euforii i zaangażowania, co zauważył korespondent „Echa Powszechnej Wystawy Krajowej”: „Niezmierne życzliwy nastrój zebranych oraz jasne sprecyzowanie konieczności udziału Śląska w P.W.K. wypowiedziane przez p. Kuhnerta, syndyka Związku Gmin, daje wszelkie gwarancje, że odtąd sprawy potoczą się wartkim tempem”²³. Miesiąc później w Katowicach odbyło się kolejne spotkanie. Tematykę przygotowań zebrany przybliżył naczelnik wydziału samorządowego Urzędu Wojewódzkiego dr Marian Dworzański oraz inż. Łucjan Sikora z katowickiego magistratu. Bieżącą sytuację w Poznaniu zreferował obecny inż. Müller. W toku obrad zgodzono się na wpłacenie subwencji na rzecz wystawy w miarę możliwości każdej z gmin. Swoje plany co do ekspozycji zdradziły również władze wojewódzkie. Na przygotowania do imprezy zarezerwowano kwotę 250 tys. zł. Województwo śląskie zamierzało wznieść pawilon wspólnie z województwami poznańskim i pomorskim. Jeszcze w tym samym miesiącu Rada Miejska Królewskiej Huty podjęła decyzję o wsparciu PWK sumą 15 tys. zł w roku 1928 i kolejną kwotę 15 tys. zł w roku następnym²⁴. W późniejszym czasie jednak pomimo licznych spotkań temat — głównie za sprawą finansowych aspektów zagadnienia — nie przynosił konstruktywnych decyzji. Dopiero we wrześniu zawarto umowę z PWK na wynajem 421 m² powierzchni za czynsz w wysokości 37890 zł, płatny do końca 1928 roku²⁵. Co gorsza, wraz z upływem czasu można

²¹ M. DOLNICKI: *Samorzady Miejskie na Powszechnej Wystawie Krajowej*. W: *Powszechna Wystawa...*, t. 2, s. 427—430; APKat., AmCh, sygn. 646, t. 2055, s. 140—144.

²² APKat., Akta miasta Myslowice (dalej: AmM), sygn. 82, t. 484, s. 440.

²³ „Echo Powszechnej Wystawy Krajowej” z 1 kwietnia 1928 (nr 4).

²⁴ „Echo Powszechnej Wystawy Krajowej” z 1 marca 1928 (nr 3).

²⁵ APKat., AmM, sygn. 82, t. 484, s. 278—279.

było zauważyć coraz mniejsze zainteresowanie udziałem w wystawie przedstawicieli śląskiego samorządu²⁶.

Tymczasem, zgodnie z pomysłem wojewody Grażyńskiego, w celu przygotowania wojewódzkiej ekspozycji ustanowiono specjalną komisję. Jej zadaniem było ustalenie liczby i rodzaju dziedzin, jakie miały zostać zaprezentowane podczas wystawy, oraz przygotowanie wytycznych dla ich realizacji. Do komisji powołano naczelników poszczególnych wydziałów Urzędu Wojewódzkiego. Obrady miał prowadzić wojewoda, a w jego zastępstwie wicewojewoda. W celu kontroli zgodności wykonywania prac, prowadzenia korespondencji z Dyrekcją PWK oraz przygotowywaniem spotkań wyznaczono stałego sekretarza. Funkcję tę powierzono naczelnikowi Wydziału Samorządowego Marianowi Dworzańskiemu. Część wykonawczą Komisji przejęło Biuro dla spraw udziału Województwa Śląskiego w Powszechnej Wystawie Krajowej. Komórka ta została utworzona przy Wydziale Robót Publicznych, a nadzór nad funkcjonowaniem biura przejął jego naczelnik Henryk Zawadowski. Do zadań wspomnianego biura należało gromadzenie przygotowywanych materiałów wystawowych i organizacja ich instalacji w Poznaniu²⁷.

Z początkiem roku 1929 Śląski Urząd Wojewódzki rozpiisał konkurs na pomnik pracy, który miał stać się ozdobą jego stoiska. Po zakończeniu PWK planowano odlany w brązie pomnik przenieść na główną klatkę schodową nowej siedziby władz wojewódzkich w Katowicach. W konkursie przewidziano dla zwycięzcy 5 tys. zł, dla drugiego projektu 3 tys. zł, a dla trzeciego 2 tys. zł²⁸. Podczas posiedzenia Komisji Artystyczno-Kwalifikacyjnej przy Związku Miast Polskich, które odbyło się 6 lutego 1929 roku w Warszawie, po raz kolejny dokonano zmian w organizacji pawilonu samorządowego na PWK. Postanowiono wówczas znacznie ograniczyć liczbę miast mających możliwość samodzielnej prezentacji do tych, które, zdaniem członków Komisji, na to zasługują. Postanowiono także dołączyć ekspozyty miast, które nie zostały wybrane przez Komisję do wystawy Związku Miast Polskich. W wyniku tego w ciągu najbliższych dni zmianie uległ też podział powierzchni w powstającym pawilonie. Z województwa śląskiego do ekspozycji dopuszczono 5 miast: Katowice, Królewską Hutę, Mysłowice i Bielsko oraz warunkowo Cieszyn, mając na względzie specyficzną sytuację miasta, wynikłą po podziale na część polską i czechosłowacką. Zmniejszeniu — do 309 m² — uległa też przewidziana dla miast śląskich przestrzeń ekspozycyjna²⁹.

²⁶ Przykładowo, we wrześniu 1928 roku aktywnie w konferencjach uczestniczyło już tylko 8 miejscowości: Katowice, Królewska Huta, Bielsko, Mysłowice, Cieszyn, Mikołów, Wełnowiec i Lipiny. APKat., AmM, sygn. 82, t. 484, s. 328—329.

²⁷ APKat., UWŚL., Wydział Komunikacyjno-Budowlany (dalej: K-B), sygn. 27, t. 744, s. 1—2.

²⁸ „Echo Powszechnej Wystawy Krajowej” z 1 stycznia 1929 (nr 1).

²⁹ Stoisko Katowic zajęło cztery i pół boksu, czyli 140 m², Królewskiej Huty dwa i pół boksu, tj. 78 m², Mysłowic — dwa boksy, tj. 61 m², Bielska — jeden boks, tj. 30 m². M. DOŁNICKI: *Samorzady...*, s. 431—432; APKat., AmM, sygn. 82, t. 484, s. 201, 203—204.

Przygotowania miast śląskich do wystawy nabrały rozpędu z początkiem 1929 roku, kiedy zostały przekazane Śląskiemu Towarzystwu Wystaw i Propagandy Gospodarczej (ŚTWiPG). Towarzystwo to — pod przewodnictwem inż. Stanisława Grabianowskiego — powstało 15 marca 1928 roku z inicjatywy przedstawicieli miejscowych przedsiębiorców i samorządu. Jak głosił § 2 statutu wystawy, imprezy targowe, wycieczki czy wydawnictwa reklamowe miały na celu: „[...] zapoznanie Śląska z przejawami życia gospodarczego innych dzielnic Rzeczypospolitej Polskiej, jak też odwrotnie zaznajomienie owych dzielnic z życiem Śląska”³⁰. Pierwszą zorganizowaną przez ŚTWiPG imprezą były targi „Wnętrze Domu” oraz „Technika na Usługach Gospodarstwa Domowego” w Katowicach. W trwającej od 16 września do 8 października 1928 roku imprezie udział wzięło 163 wystawców, w tym 81 z województwa śląskiego i 9 z zagranicy³¹.

W marcu 1929 roku ukazał się specjalny numer „Echa Powszechnej Wystawy Krajowej” poświęcony tematyce Śląska. Na jego treść złożyło się kilka artykułów propagandowych autorstwa osób związanych z przygotowaniem górnośląskich ekspozycji. Tekst Józefa Kiedronia o integracji przemysłu górnośląskiego z Polską otwierał numer. Postęp przygotowań do udziału w wystawie opisał Stanisław Grabianowski, a Jan Raszka przedstawił plany wyglądu ekspozycji przemysłu węglowego. Kolejne trzy artykuły zawierały opisy sytuacji gospodarczej: Antoni Balcer z Syndykatu Hut Stali streścił plany rozwoju hutnictwa, Stefan Paniński ze Śląskiej Izby Rolniczej opisał sytuację rolnictwa, a trzeci tekst, bez wskazanego autora, dotyczył sytuacji przemysłu produkcji wyrobów węglopochodnych³².

Mimo małego doświadczenia ŚTWiPG energicznie przystąpiło do tworzenia śląskiej ekspozycji. W celu ujednoczenia prezentacji opracowano instrukcję dla magistratów, która pozwalała na przejrzyste zaprezentowanie ich rozwoju na przestrzeni lat 1922—1928. Treść instrukcji dotyczyła wszystkich dziedzin funkcjonowania miasta od statystyki ludności, finansów przez informacje o rozbudowie budynków, dróg, sieci kanalizacyjnych i elektrycznych, skończywszy na bezpieczeństwie publicznym czy funkcjonowaniu podległych magistratom przedsiębiorstw, takich jak komunalne kasy oszczędnościowe, rzeźnie itp. Na podstawie przesłanych danych przystąpiono do ich obrazowania za pomocą grafikonów i wykresów. Szkice te następnie trafiały do Komisji artystycznej miast śląskich³³,

³⁰ APKat., AmCh, sygn. 646, t. 2045, s. 76.

³¹ Udziałowcami ŚTWiPG byli: Katowice, Królewska Huta, Mysłowice, Mikołów, Wydział Powiatowy Katowice, Izba Handlowa, Izba Rzemieślnicza, Polski Związek Zrzeszeń Gospodarczych, Zjednoczenie Gospodarcze dla Polskiego Śląska oraz inż. Grabianowski. Ibidem, s. 4—6, 40.

³² „Echo Powszechnej Wystawy Krajowej” z 1 marca 1929 (nr 3).

³³ W skład Komisji wchodził: inż. Sikorski — przewodniczący, inż. arch. Karol Pakuła — sekretarz Magistratu miasta Mysłowice, prof. Erwin Czerwenka — kierownik artystyczny, dr Jerzy Łaszcz — dyrektor ŚTWiPG, Władysław Karzecki, dr Tadeusz Dobrowolski — konserwator okręgowy i inż. arch. Tadeusz Michejda. APKat., AmM, sygn. 82, t. 484, s. 172.

która zatwierdzała je bądź wprowadzała do nich stosowne poprawki. Później projekty były przesyłane do realizacji malarzom, z którymi zawarto umowę, m.in. prof. Erwinowi Czerwence. W sumie wykonali oni ponad 150 m² grafikonów za cenę 420 zł za 1 m². Zamierzano również urozmaicić ekspozycję modelami przestrzennymi planowanych bądź istniejących już obiektów wskazanych przez władze miast. W tym celu ŚTWiPG podjęło współpracę ze Śląską Wytwórnią Sztucznego Kamienia „Kamień” z Bielska. Firma ta, w zamian za powierzone jej zlecenia modeli na potrzeby śląskiej ekspozycji, zgodziła się na znaczne upusty cenowe³⁴.

Kolejną planowaną atrakcją stoiska miał być film na temat śląskiego samorządu. Jego wstępny scenariusz zakładał wielką produkcję obejmującą również przedsiębiorstwa przemysłowe. Górnośląski przemysł ciężki jednak już wcześniej podjął się realizacji własnego projektu. O realizację filmu miast śląskich zabiegały trzy firmy: Pierzchalskiego „Espefilm” lub „Silesia-Film”, firma Dworkowskiego z Bydgoszczy oraz „Pegaz-Film” z Królewskiej Huty. Podczas posiedzenia Komisji z 26 stycznia 1929 roku zlecono im wykonanie na własny koszt próbnych zdjęć konkursowych, które miały zostać zaprezentowane w jednym z górnośląskich kin w celu wyłonienia najlepszej wersji. Ostatecznie przedstawiciele magistratów realizację projektu powierzyli firmie „Pegaz-Film”. Na liczącej 3 tys. m długość taśmie z filmem znalazły się sceny z centrów miast, widoki przemysłowe, przebiegi uroczystości państwowych, pejzaże z okolic Bielska i Ustronia, Targowica w Mysłowicach oraz rzeźni w Katowicach³⁵. Premiera filmu odbyła się 22 maja 1929 roku w kinie „Rialto” w Katowicach w obecności m.in. wojewody Grażyńskiego. Jak wynika z doniesień prasowych, projekcja wywołała w publiczności skrajne odczucia. Najpierw projekt został skrytykowany w ostrych słowach na łamach „Kuriera Śląskiego”: „[...] film ten jest zupełnie prawie bezwartościowy i żadnej dodatniej propagandy nam nie przyniesie. Zamiast kłaść nacisk na charakter przemysłowy Śląska... zrobiono z filmu tzw. nudną »piłę«... Najwięcej miejsca poświęcono Targowicy w Mysłowicach, co przy wyświetlaniu szczegółowym rzeźni w Katowicach musi u niezających Śląska wywołać wrażenie, że naszym głównym eksportem są świnie!”³⁶. Kilka dni po premierze w obronie filmu wystąpiła prorządowa „Polska Zachodnia”, na której łamach stwierdzono: „Mimo ciężkich warunków atmosferycznych, przyznać należy, że operator Malczewski wywiązał się w zupełności z powierzonej mu pracy. Aczkolwiek film w kilku miejscach nie jest należycie wyeksponowany, to jednak całość wygląda bardzo udatnie... Ciężki przemysł, do którego inicjatorzy filmu zwrócili się z propozycją wspólnego pokrycia kosztów

³⁴ APKat., AmCh, sygn. 646, t. 2045, s. 110—124; t. 2056, s. 69—70; t. 2055, s. 48. APKat., AmM, sygn. 82, t. 484, s. 192—193.

³⁵ APKat., AmCh, sygn. 646, t. 2045, s. 125; APKat., AmM, sygn. 82, t. 484, s. 209.

³⁶ „Kurier Śląski” z 23 maja 1929 (nr 118).

— odmówił. Nie widzimy więc najmniejszego powodu, by reklamy prywatnych przedsiębiorstw pokrywały gminy³⁷.

Oprócz przygotowań własnych stoisk na PWK, na samorządach spoczął obowiązek odpowiedniego przygotowania miejscowości z myślą o wycieczkach krajowych i zagranicznych, zainicjowanych podczas wystawy. Zgodnie z okólnikiem ministra spraw wewnętrznych, miasta śląskie znalazły się na trasach wycieczek planowanych jako dodatkowa atrakcja imprezy w Poznaniu. Według zaleceń ministerstwa, w celu ułatwienia obsługi wycieczek należało zorganizować odpowiednie komitety zajmujące się problemem turystyki oraz objąć turystykę zagraniczną w obrębie danego województwa opieką jednego przedsiębiorstwa. W przypadku województwa śląskiego miała nim być Wojewódzka Komisja Turystyczna w Katowicach³⁸. Zebranie, na którym miano powołać Wojewódzki Komitet Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu, odbyło się 22 marca 1929 roku. W jego trakcie Władysław Miedniak z Wojewódzkiego Komitetu Turystycznego poinformował o odstąpieniu obowiązków związanych z organizowaniem turystyki na rzecz ŚTWiPG. Następnie, podczas głosowania, wybrano skład Komitetu³⁹. Miesiąc później, mocą uchwały Wojewódzkiego Komitetu, postanowiono dodatkowo utworzyć na terenie województwa Powiatowe Komitety. Kilka dni przed otwarciem Wystawy w Poznaniu, w dniach od 4 do 7 maja 1929 roku województwo śląskie wizytował minister spraw wewnętrznych gen. Felicjan Sławoj-Składkowski. Okazją do jego przyjazdu do Katowic była uroczystość poświęcenia nowego gmachu władz wojewódzkich. W celu lepszego poznania stanu przygotowań okręgu przemysłowego na przyjęcie wycieczkowiczów korzystał on zarówno z komunikacji kolejowej, jak i samochodowej. Jak wynika z protokołu, który otrzymał wojewoda, minister zwrócił uwagę na wiele uchybień. Źle ocenił stan domów przy głównych trasach i liniach kolejowych, z których wiele nie było w ogóle odnowionych. Nakazywał więc w miarę możliwości poczynić w tym kierunku odpowiednie działania, aby poprawić pierwsze wrażenia odwiedzających. Zastrzeżenia Składkowskiego budziło również oznakowanie ulic — nawet na głównych trasach brakowało podstawowych tablic drogowych czy znaków orientacyjnych⁴⁰. Organizowanie miejsc noclegowych przez Wojewódzki Komitet przeciągnęło się do końca maja, czyli do momentu, kiedy PWK już od dwóch tygodni przyjmowała zwiedzających. Zalecono władzom powiatowym dokonanie przeglądu hoteli pod kątem ich stanu czystości i wyposażenia sanitarnego oraz dopilnowanie utrzymania odpowiednich cen za oferowane przez nie usługi. Listy wybranych hoteli miały zostać przekazane Dyrekcji Kolei Państwowych, która umieszczała je na peronach dworców ważniejszych miast⁴¹.

³⁷ „Polska Zachodnia” z 26 maja 1929 (nr 142).

³⁸ APKat., UWŚl., P-H, sygn. 27, t. 766, s. 21—22.

³⁹ APKat., UWŚl., sygn. 27, 608, s. 26—28.

⁴⁰ Ibidem, s. 64.

⁴¹ Ibidem, s. 61.

Uroczystość rozpoczęcia Powszechnej Wystawy Krajowej odbyła się, zgodnie z planem, 16 maja 1929 roku w obecności przedstawicieli najwyższych władz państwowych, kościelnych oraz liczego grona dyplomatów. Otwarcia PWK osobiście dokonał prezydent Ignacy Mościcki, który następnie był jej pierwszym zwiedzającym. Podczas odwiedzin w Hali Przemysłu Ciężkiego został przywitany przez grupę prezesów koncernów, dyrektorów zakładów oraz inżynierów. Całość wystawy została zlokalizowana na pięciu ogrodzonych terenach o powierzchni 65 ha, rozdzielonych ogólnodostępnymi ulicami miasta. Ekspozycje umiejscowiono w 111 budynkach oraz na wolnych powierzchniach obok nich. Tak wygląd wystawy w swym przemówieniu na jej otwarciu opisał Cyryl Ratajski: „Polska dzisiejsza w skromnych jeszcze chadza szatach. Toteż i Powszechna Wystawa Krajowa nie lśni przepychem, nie mieści się w pałacach, a w prostych konturami halach. Jest dostosowana do sił ekonomicznych narodu polskiego: w tem tkwi nadzieja jej powodzenia. Jest pełnym odbiciem współczesnego życia polskiego⁴². Tereny z grupy „A” zajęte zostały obsadzone przez wystawców reprezentujących różne działy produkcji przemysłowej, obszar „B” został zajęty przez ekspozycję rządu, samorządu oraz kultury i sportu, a wśród różnorodnych wystawców terenu „C” warto wymienić pawilony Polonii oraz Pracy Kobiet, obrazujący udział kobiet w życiu zawodowym kraju. Obszar „D” został podporządkowany rzemiosłu i handlowi, a teren „E” — rolnictwu. Imprezę dodatkowo uzupełniały liczne wydarzenia towarzyszące w postaci kongresów i zjazdów o charakterze społeczno-gospodarczym. Do najważniejszych można zaliczyć: Wszechślowiański Zjazd Śpiewaków, Wszechślowiański Zjazd Sokolnictwa, II Narodowy Zlot Harcerstwa, Kongres Izb Przemysłowo-Handlowych, Ogólnopolski Kongres Kupiectwa i Zjazd Literatów Polskich⁴³.

Najokazalej ze śląskich wystawców wypadła ekspozycja przemysłu górniczo-hutniczego w Hali Przemysłu Ciężkiego, oznaczonej numerem 1, o łącznej powierzchni wystawowej 5518 m². Pawilon ten został zaprojektowany przez Rogera Sławskiego jako trójnawowa podłużna hala z podwyższoną częścią środkową. Ozdobę stonowanej elewacji hali stanowiły dwie płaskorzeźby przedstawiające symbole przemysłu i mechaniki. Wnętrze obiektu ożywiały jasne kolory oraz podtrzymujące dach trójkątne pilastry zakończone barwnymi latarniami. Pierwotny projekt budynku zakładał jednak większą, dwukondygnacyjną bryłę z monumentalną wieżą oraz przestrzenną salą restauracyjną. Ostatecznie o jej zmniejszeniu zdecydowały względy oszczędnościowe oraz mniejsza od planowanych liczba zgłoszonych wystawców⁴⁴.

⁴² S. WACHOWIAK: *Rys historyczny...*, s. 71.

⁴³ Ibidem, s. 64–102; *Przewodnik po Wystawie. Powszechna Wystawa Krajowa w roku 1929 w Poznaniu*. Poznań 1929; *Dlaczego i jak należy zwiedzać Powszechną Wystawę Krajową w Poznaniu*. Poznań 1929; *Co każdy wiedzieć powinien o Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu w 1929 r.?* Poznań 1928; *Szczegółowy opis terenów i pawilonów P.W.K.* „Echo Powszechnej Wystawy Krajowej” z 1 kwietnia 1929 (nr 4); M.R. BOMBICKI: *PWK...*, s. 24–43.

⁴⁴ J. MÜLLER: *Budownictwo*. W: *Powszechna Wystawa...*, t. 2, s. 31–32, 64–66; S. WOŹNICKI: *Zabudowa terenów P.W.K. w Poznaniu*. „Architektura i Budownictwo” 1929, nr 1, s. 12–13.

Pierwszym stoiskiem na trasie zwiedzania była ekspozycja przemysłu węglowego. Zajmująca powierzchnię 240 m² prezentacja została podporządkowana charakterystycznym obeliskom połączonym ścianami o fioletowych barwach. Ich boki zostały ozdobione płaskorzeźbami obrazującymi motywy flory i fauny karbońskiej. Na ścianach rozmieszczono zdjęcia kopalń, informacje statystyczne, przykłady wykorzystania węgla oraz jego drzewo genealogiczne. Całość uzupełniały eksponaty prezentujące asortyment wydobywanego w Polsce surowca oraz wzbudzająca wiele zainteresowania makietę ilustrującą przekrój współczesnej kopalni. Rozmachu i doniosłości prezentacji dodawały dwie rzeźby przedstawiające postać górnika oraz patronkę górników — św. Barbarę. Punkty graniczne ekspozycji sekcji „Węgiel” stanowiły rozstawione w narożnikach cztery postumenty dźwigające bryły węgla. Kolejne stoisko należało do przemysłu hutniczego. Opiekująca się nim sekcja na powierzchni 420 m² zaprezentowała zwiedzającym makietę trzech wydziałów hutniczych. Najefektowniej prezentował się liczący 10 m wysokości model (w skali 1 : 4) wielkiego pieca nowoczesnego typu, przy którym zadbano o zaprezentowanie takich szczegółów, jak dowóz surowca czy spust stali do specjalnych wagoników. Obok tego pieca znajdował się model (w skali 1 : 3) pieca stalowniczego typu Siemens-Martina o wysokości 2,5 m i średnicy około 5,5 m — również tutaj twórca modelu zaprezentował proces załadunku pieca oraz odbierania i rozlewania płynnego żelaza. Ostatnim eksponatem była kopia walcowni żelaza w skali 1 : 3. Liczący około 7 m szerokości i 1,5 m wysokości model mógł być uruchomiony w celu zaprezentowania zwiedzającym przebiegu walcowania. Opisaną ekspozycję nie był w stanie wykonać nikt w kraju, dlatego jej realizację powierzono firmie „Peter Koch” z Kolonii, która podjęła współpracę z polskim przedsiębiorstwem „Przemysł drzewny Lucjan Hubert” z Kościana. Całość ekspozycji uzupełniały tablice z prezentacją wyrobów oraz danych statystycznych⁴⁵. Ostatnie stoisko należące do przemysłu cynkowego zajmowało powierzchnię 142 m². Główną część ekspozycji stanowiła artystyczna kompozycja wyrobów z cynku i ołowiu wykonanych w kraju. Oprócz tego zaprezentowano model wzorcowego pieca do przerabiania rudy cynkowej.

Pozostałą część Hali Przemysłu Ciężkiego zajmowały stoiska indywidualne poszczególnych hut. Rozlokowano je wzdłuż ściany pawilonu, wyznaczając na każde od 80 m² do 130 m². Na stoiskach tych huty prezentowały swoje specyficzne wyroby, np. huta „Ferrum” na zdjęciach i przezroczach zilustrowała wykonywane przez zakład instalacje z rur spawanych, huta „Pokój” przygotowała model swojej walcowni blach oraz wzory walcowanych profili, Zjednoczone Huty Królewska i Laura umieściły m.in. prezentacje rur i połączeń rurowych oraz tablice z wzorami kos i gwoździ, a huta „Marta” — fotografie walcowni i model osi wózka kopalnianego. Znacznie rozbudowane stoisko zaprezentowała Huta „Bismarck”. Wewnątrz budynku w gab-

⁴⁵ APKat., UWŚl., P-H, sygn. 27, t. 768, s. 27—28.

lotach umieszczono schemat zarurowania szybu naftowego, wzory blach, podków i rur oraz części do samochodów. Ponadto na zewnątrz hali umieszczono dwie rury bez szwu o długości 28,25 oraz 31,45 m, a nad całością górował maszt reklamowy zakładu wykonany z rur stalowych⁴⁶.

Ekspozycja samorządów województwa śląskiego mieściła się w pawilonie Samorządu, oznaczonym numerem 28, o powierzchni 7 180 m². Zaprojektowany także przez Rogera Sławskiego pawilon był konstrukcją tymczasową, wykonaną z drewna. Rzut budynku składał się z kilku ustawionych prostopadle do siebie hal, różniących się między sobą wielkością. Bryła hali charakteryzowała się skromnymi, niewyszukanymi kształtami pomalowanymi jasnymi barwami. Mimo prostego wyglądu całość sprawiała pozytywne wrażenie⁴⁷.

Stoisko województwa śląskiego znalazło się w bocznym skrzydle pawilonu, ulokowanym od strony ulicy Grunwaldzkiej, gdzie znajdowały się również stoiska województw poznańskiego i pomorskiego. Wyróżniającym się akcentem ekspozycji była okazała bryła węgla, na której umieszczono wykonany ze szkła pryzmat obrazujący majątek województwa, liczący wówczas 115 mln zł. Biorąc pod uwagę zajmowaną przestrzeń, stoisko było podzielone na dwie części: administrację ogólną, budownictwo, opiekę społeczną itp. oraz szkolnictwo. Pierwsza część stoiska prezentowała administrację. Za pomocą trzech barwnych witraży przedstawiono strukturę budżetu wojewódzkiego oraz jego przychody i rozchody. Następnie zwiedzający z barwnych tablic mogli poznać informacje statystyczne dotyczące m.in. ludności powiatów, działalności Policji Województwa Śląskiego czy Śląskiego Funduszu Gospodarczego. Całość uzupełniały dwa modele przestrzenne: nowego gmachu Urzędu Wojewódzkiego oraz planowanego zameczka myśliwskiego dla prezydenta RP w Wiśle. W następnej części można było poznać nowo powstałe Muzeum Śląskie, funkcjonowanie skarbu oraz budownictwo mieszkaniowe. Głównym eksponatem tego oddziału była okazała rozmiarów bryła przypominająca skarbonkę, na której ścianach przedstawiono dane statystyczne. Dalszy fragment wystawy był poświęcony infrastrukturze drogowej, elektrycznej, wodnej i kolejowej oraz funkcjonowaniu opieki społecznej. Wstępem do działu szkolnictwa, któremu przeznaczono blisko połowę powierzchni ekspozycji wojewódzkiej, był oddział wychowania fizycznego. Tematykę oświaty zaprezentowano bardzo starannie, obrazując poszczególne szczeble edukacji — od przedszkoli począwszy, na szkołach średnich i seminariach nauczycielskich skończywszy. Charakterystycznym wykończeniem pomieszczeń całej wystawy był fryz przedstawia-

⁴⁶ S. SAMULSKI, E. PIECHOCKI, B. RZEPECKI: *Dział Przemysłowy...*, s. 100—101; APKat., UWŚL., P-H, sygn. 27, t. 768, s. 65—67; „Górnośląskie Wiadomości Gospodarcze” z 13 maja 1929 (nr 9); Muzeum Zakładowe Huty „Batory”. „Polonia” z 25 maja 1929 (nr 1664). *Jak będzie wyglądał pokaz polskiego przemysłu węglowego na P.W.K. (Wywiad z prof. Janem Raszką)*. W: „Echo Powszechnej Wystawy Krajowej” z 16 kwietnia 1929 (nr 6), s. 170.

⁴⁷ J. MÜLLER: *Budownictwo...*, s. 82; S. WOŹNICKI: *Zabudowa terenów P.W.K...*, s. 16.

jący motywy przemysłowe oraz witraże o tematyce regionalnej wykonane przez uczniów śląskich szkół⁴⁸.

Na przeciwległym krańcu pawilonu znajdowała się ekspozycja miast śląskich. Prezentacje Katowic, Królewskiej Huty, Bielska i Mysłowic zostały ulokowane obok siebie. Ponieważ przygotowania powierzono jednej organizacji, ich wygląd był podobny. Miasto Katowice zaprezentowało na 14 wykresach szybki rozwój, jaki towarzyszył lokalnej gospodarce od momentu utworzenia województwa śląskiego. Całość uzupełniło 5 modeli przedstawiających m.in. nową Halę Targową, Dom Ludowy czy kościół dla dzielnicy Zawodzie. Na stanowisku Królewskiej Huty pokazano 11 graficznych wykresów uzupełnionych modelem przestrzennym budżetu i statystyki budowlanej wraz z licznymi fotografiami. Dodatkowym atutem ekspozycji były modele prezentujące nowy ratusz, budowaną Szkołę Handlową oraz niedawno otwarty stadion sportowy. Jak podkreślano, duże zainteresowanie wzbudził również model pomnika Powstańców Śląskich. Sąsiednie stoisko Mysłowic zostało głównie podporządkowane funkcjonowaniu Centralnej Targowicy oraz miejscowej rzeźni. Działalność tych dwóch przedsiębiorstw ukazano za pomocą 2 wykresów oraz modelu gipsowego przedstawiającego fragment hali dla świń w Centralnej Targowicy. Ponadto 7 wykresów przybliżało funkcjonowanie miasta, a liczne fotografie przedstawiały jego wygląd. Ostatnia prezentacja, należąca do Bielska, została zdominowana przez liczne ilustracje obrazujące m.in.: perspektywę zapory w dolinie Luizy dla zaopatrzenia miasta w wodę, rozbudowę parku miejskiego, placu Gabriela Narutowicza czy plan rozbudowy miasta. Całość zamykało kilka wykresów oraz modele nowego gmachu straży pożarnej oraz placu łyżwiarskiego. Ówczesne opisy stoiska zarzucają mu jednak małą czytelność powodującą kłopoty w określeniu, czy prezentowany był stan obecny miasta czy plany do realizacji. Ekspozycję wzbogacały ilustracje prezentujące widoki miasta oraz Beskidów. Osobno swoje stanowisko, na końcu pawilonu, umiejscowiło miasto Cieszyn. Centralne miejsce jego prezentacji zajmowały modele pomnika Niepodległości oraz grobowca arkadowego dla zasłużonych osobistości z miasta i okolic. Wiele uwagi poświęcono również przybliżeniu kwestii podziału miasta na część polską i czechosłowacką, używając do tego m.in. świetlnego planu. Pozostałą część ekspozycji stanowiły wykresy oraz akwarelowe obrazy panoramy miasta⁴⁹.

Nie wiemy, jak dużym powodzeniem cieszyły się wyjazdy ludności górnośląskiej na PWK. Założyć jednak można, że dla dużej części mieszkańców województwa

⁴⁸ *Województwo śląskie 1918—1928. Rozwój administracji samorządowej województwa śląskiego w zarysie. Informator i przewodnik po wystawie województwa śląskiego na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu*. Red. L. RĘGOROWICZ, M. DWORZAŃSKI, M.W. TUŁACZ. Katowice 1929, s. 321—348.

⁴⁹ M. DOLNICKI: *Samorzady...*, s. 443—446; *Przewodnik po wystawie miast i Związku Miast Polskich*. Red. M. POZNAŃSKI. Warszawa 1929, s. 231—265, 377—381 (prezentacje miast), s. XXXVIII—XLI, XLIX—L (opis stoisk); *APKat., AmM, sygn. 82, t. 484*, s. 63.

śląskiego głównym źródłem informacji o imprezie w Poznaniu była górnośląska prasa. W kilku najpoczytniejszych pismach wydarzenia związane z rozpoczęciem PWK zostały odnotowane z wielką starannością. Czytelnicy mogli dokładnie poznać przebieg uroczystości, towarzyszące jej przemówienia oraz zarys przygotowań do imprezy. W kolejnych numerach pojawiały się także korespondencje dotyczące wyglądu Wystawy, ekspozycji oraz wystawców⁵⁰. Wraz z trwaniem PWK pojawiały się teksty nakłaniające czytelników do odwiedzin w Poznaniu. „Polska Zachodnia” oraz „Gazeta Robotnicza” wydrukowały np. tekst opracowany przez Dyrekcję PKW, będący poradnikiem, jak przygotować budżet domowy, by zdobyć środki na wyjazd. Według zestawienia kosztów, wyjazd taki mógł się zamknąć w cenie 90 zł za osobę. Oprócz tego publikowano teksty zachwalające rozmach ekspozycji wyglądających tak, jak prezentowała je oficjalna propaganda, a także podkreślających niepowtarzalność Wystawy. Dla przykładu w „Polsce Zachodniej” pisano: „Jedź i podziwiał wielkie dzieło zbiorowe narodu polskiego — P.W.K. w Poznaniu, bo nie wiadomo, czy doczekasz następnej Wystawy, która nieprędko stworzoną być może”⁵¹. Próbowano również rozbudzić uczucia patriotyczne, aby zwiększyć frekwencję. Uważano bowiem, że jeśli nie osiągnie okazałych rozmiarów: „[...] to skompromitujemy się wobec zagranicy, a głównie wobec Niemiec fatalnie, groźnie, by Berlin triumfował co się zowie”⁵². PWK została również wykorzystana przez przeciwników politycznych obozu sanacyjnego. W jednym z numerów „Polonii” opublikowano kilka karykatur zwracających uwagę m.in. na walkę z partiami opozycyjnymi, przywrócenie cenzury, kult Józefa Piłsudskiego, ograniczanie swobód konstytucyjnych czy planowane osłabienie autonomii śląskiej. Humorystyczny wstęp zamieszczony przed rysunkami głosił: „Znana z doskonałych swych wyrobów i kapitalnych wynalazków firma »Sanacja«, wystawiła na Powszechnej Wystawie Krajowej następujące eksponaty”⁵³. Dziennikarz „Gazety Robotniczej” zwrócił uwagę czytelników na wciąż złą sytuację klasy robotniczej, dzięki której możliwy był rozwój Polski w czasie dziesięciu lat niepodległości oraz zorganizowanie PKW. Na podstawie obserwacji poczynionych na wystawie komentował: „Pod tym względem właśnie widzimy klerykalno-burżuazyjny charakter naszych rządów”⁵⁴.

Ostatecznie, wbrew krążącym pogłoskom o przedłużeniu imprezy, Powszechna Wystawa Krajowa została zamknięta 30 września 1929 roku. Przedsięwzięcie oka-

⁵⁰ „Polska Zachodnia” z 16 maja 1929 (nr 133); z 17 maja 1929 (nr 134); z 19 maja 1929 (nr 136); „Polonia” z 16 maja 1929 (nr 1656); z 17 maja 1929 (nr 1657); „Gazeta Robotnicza” z 18 maja 1929 (nr 113); z 28 lipca 1929 (nr 172); „Górnośląskie Wiadomości Gospodarcze” z 18 września 1929 (nr 18); z 10 października 1929 (nr 19); z 26 października 1929 (nr 20); „Kattowizer Zeitung” z 17 maja 1929 (nr 114).

⁵¹ „Polska Zachodnia” z 16 maja 1929 (nr 133).

⁵² „Gazeta Robotnicza” z 14 lipca 1929 (nr 160).

⁵³ „Polonia” z 30 maja 1929 (nr 1669).

⁵⁴ „Gazeta Robotnicza” z 6 października 1929 (nr 231).

zało się sukcesem. Wystawę zobaczyło 4,5 mln widzów, w tym około 200 tys. gości zagranicznych. Wśród nich znajdowało się wielu dyplomatów oraz dziennikarzy reprezentujących tytuły prasowe z 30 państw. Podczas uroczystego bankietu kończącego ekspozycję ogłoszono, które z prezentacji otrzymały nagrodę Ministerstwa Przemysłu i Handlu bądź Sądu Wystawy. W dziedzinie przemysłu medalami przyznawanymi przez organizatorów wystawy wyróżniono 86 wystawców z województwa śląskiego. Pozytywnie oceniono również miasta śląskie. Ministerstwo Przemysłu i Handlu odznaczyło za całokształt gospodarki miejskiej Królewską Hutę medalem złotym, Katowice i Mysłowice medalem srebrnym, a Bielsko medalem brązowym⁵⁵.

Chcąc zaprezentować wystawę miast śląskich szerszej publiczności na Górnym Śląsku, ŚTWiPG postanowiło zorganizować tzw. Małą Powszechną Wystawę Krajową w Katowicach. Pierwotne plany zakładały zgromadzenie wystawy niektórych wyrobów przemysłu krajowego z częścią eksponatów wracających z Poznania. Następnie prezentacja ta miała odwiedzić na kilka tygodni najważniejsze miasta województwa. Brak odpowiednich pomieszczeń oraz wystarczającego zainteresowania spowodował ograniczenie pokazu tylko do Katowic. W budynkach wystawowych, w pobliżu parku Kościuszki, zgromadzono ekspozycję śląską wystawy i udostępniono ją zwiedzającym już 19 października 1929 roku. Ponadto w osobnej hali zaprezentowano wystawę Zawodowego Związku Artystów Plastyków na Śląsku, obejmującą 400 prac. Z okazji pokazu redakcja „Gazety Handlowej” przygotowała obszernie wydanie specjalne poświęcone temu wydarzeniu. Mimo niesprzyjającej aury pogodowej trwającej do 20 listopada 1929 roku pokaz odwiedziło około 14 tys. osób⁵⁶.

Po oficjalnym zakończeniu PWK, Śląski Urząd Wojewódzki rozpoczął starania mające na celu pozyskanie eksponatów z wystawy przemysłu ciężkiego, z zamiarem przekazania ich tworzącemu się Muzeum Śląskiemu. Równocześnie starania w tej sprawie podjęło Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, mające poparcie Ministerstwa Przemysłu i Handlu. Pomysł przekazania eksponatów na Górny Śląsk spotkał się jednak z zainteresowaniem przedstawicieli Sekcji „Żelazo” i „Węgiel”, odpowiadających za przygotowanie eksponatów. Jak zauważono w piśmie Wyższego Urzędu Górniczego: „[...] tego rodzaju placówek szuka się zwykle w centrum odnośnego przemysłu”⁵⁷. Ostatecznie więc doszło do ugody między dwiema instytucjami. W jej wyniku Muzeum Śląskie otrzymało: przekrój kopalni ze stoiska „Węgiel” oraz modele wielkiego pieca, pieca Simensa-Martina i walcowni żelaza ze stoiska „Żelazo”. Wstępnie ustalono przekazanie przedmiotów Muzeum Śląskiemu na okres 3 lat, pod

⁵⁵ S. WACHOWIAK: *Rys historyczny...*, s. 102—128; B. SZCZEPAŃSKI: *Odznaczenia*. W: *Powszechna Wystawa...*, s. 576; APKat., AmCh, sygn. 646, t. 2054, s. 114.

⁵⁶ APKat., AmCh, sygn. 646, t. 2045, s. 126—127; t. 2055, s. 8; APKat., AmM, sygn. 82, t. 484, s. 75; „Polska Zachodnia” z 20 października 1929 (nr 288).

⁵⁷ APKat., UWŚl., P-H, sygn. 27, t. 768, s. 64.

warunkiem możliwości wypożyczenia ich do celów prezentacji na innych wystawach. W ten sposób zapoczątkowano dział przemysłu w Muzeum Śląskim, na którego czele stanął inż. Artur Maske z Wydziału Przemysłu i Handlu Urzędu Wojewódzkiego. Z powodu braku, w momencie przekazania eksponatów, odpowiedniej siedziby w Muzeum Śląskim zdeponowano je w pomieszczeniach nieczynnej kopalni „Jerzy” w Dąbrówce Małej. Ostatecznie jednak w 1935 roku postanowiono zrezygnować z organizowania specjalnego działu w Muzeum Śląskim. W wyniku tego zachowano tylko przekrój kopalni z zamiarem uzupełnienia wystawy karbonu w dziale przyrodniczym muzeum. Tymczasem trzy modele hutnicze, na mocy uchwały Śląskiej Rady Wojewódzkiej, przekazano Muzeum Przemysłu i Techniki w Warszawie⁵⁸.

Czas organizowania jubileuszowej ekspozycji przypadł na lata rozwoju gospodarki polskiej oraz umacniania władzy państwowej przez obóz sanacyjny. Impreza ta przyniosła wymierne korzyści zarówno polityczne, jak i gospodarcze. Zgromadzenie w jednym miejscu istotnej części potencjału gospodarczego i samorządowego pozwoliło nie tylko obalić funkcjonujący za granicą mit o tymczasowości odrodzonej Polski, lecz także unaocznic rozwój jej gospodarki. Ponadto wystawa stała się idealną okazją do nawiązania kontaktów handlowych oraz poszukiwań nowych odbiorców na rynku krajowym. Przyczyniła się również do mobilizacji ze strony górnośląskiego przemysłu oraz samorządu. Koncerny górniczo-hutnicze, w obliczu trwającego załamania eksportu wyrobów na rynek niemiecki spodowanego wojną celną, planowały zintegrować się z dotychczas niedocenianym rynkiem krajowym. Rachunek ekonomiczny posunął je do wsparcia imprezy o polskim charakterze, mimo przeważającego udziału kapitału zagranicznego w ich strukturze własnościowej. Tymczasem władze samorządu wojewódzkiego i miejskiego wzięły udział w PKW, mając na względzie poparcie rządu oraz zaprezentowanie swego potencjału gospodarczego umożliwiającego im dalszy rozwój. Powszechną Wystawę Krajową można uznać za istotną cezurę w historii gospodarczej Polski i Śląska. Podczas jej trwania zaprezentowano potencjał ekonomiczny zbudowany na fali ożywienia gospodarczego, nastawiony na dalszą ekspansję. Sukces imprezy zbiegł się jednak z początkiem załamania ekonomicznego w końcu 1929 roku, które za kilka miesięcy miało się przerodzić w wielki kryzys ekonomiczny.

⁵⁸ APKat., UWŚl., P-H, sygn. 27, t. 768, s. 6, 58—59, 44, 27; APKat., Śląska Rada Wojewódzka, sygn. 25, t. 34, s. 100, 104.

Spis wystawców z województwa śląskiego*

- Alcher A. i Syn*, Fabryka Konstrukcji Żelaznych budowy maszyn i mostów. Bielsko, plac obok przemysłu budowlanego, stoisko 27;
- Arzts.* Bielsko, pawilon 14 (przemysł włókienniczy), stoisko 54;
- Bachrach Karol sp. z.o.o.* Bielsko, p. 14, stoisko 100;
- Ballesterm hr. Mikołaj, Wschodnio Górnos Śląskie Zakłady Przemysłowe.* Ruda, p. 1 (przemysł ciężki), stoisko 1 (Węgiel — wspólne);
- Bartemus i Suchy*, Fabryka śrub i wyrobów kutyh. Bielsko, p. 8 (przemysł metalowy), stoisko 153;
- Bathelta S.G., Synowie.* Bielsko, p. 14, stoisko 59;
- „*Berta Stubbe*”, Fabryka szkła. Królewska Huta, p. 42 (przemysł szklany), stoisko 33;
- Better Karol.* Bielsko, p. 14, stoisko 93;
- Bielsko*, magistrat, p. 28 (samorząd), stoisko 19;
- Bismarckhütte.* Wielkie Hajduki, p. 1, stoiska 2 (Żelazo — wspólne) i 11;
- Błaszczyk Jan.* Ustroń, p. 48 (rzemiosło), stoisko 61;
- Braun Henryk.* Bielsko, p. 14, stoisko 56;
- Brevillier Ska i Utban Synowie Sp Akc, Austriacka SpA, Towarzystwo Akcyjne dla fabrykacji śrub i wyrobów kutyh.* Ustroń, p. 8, stoisko 155;
- Büttnera Karola Synowie.* Bielsko, p. 14, stoisko 104;
- Charlotte Gwarectwo Węglowe.* Katowice, p. 1, stoisko 1;
- „*Czechowice*” *Sp Akc.* Czechowice, p. 12 (przemysł elektrotechniczny), stoisko 41;
- Czernickie Towarzystwo Węglowe Sp Akc.* Niewiadom Górny, p. 1, stoisko 1;
- „*Do Czynu*”. Katowice, p. 40 (prasa i książka), stoisko 6 (wydawcy województwa śląskiego — wspólne);
- Donnersmarck The Henckel.* Tarnowskie Góry, p. 1, stoisko 1;
- Dyrekcja Kopalń Księcia Pszczyńskiego.* Katowice, p. 1, stoisko 1;
- „*Dziennik Cieszyński*”. Cieszyn, p. 40, stoisko 6;
- „*Dziennik Ustaw Śląskich*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
- „*Echo Pracownika Śląskiego*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
- „*Ekonomia*”. Bielsko, p. 1, stoisko 31;
- „*Elastik*” *Sp. z.o.o.* Kamienica koło Bielska, p. 15 (przemysł skórzany), stoisko 8;
- „*Elektro*” *Sp. z.o.o.* Łaziska Górne, p. 16—18 (przemysł elektryczny), stoisko 10;
- Elevator, Sp. Akc.* Katowice, p. 8 (przemysł metalowy), stoisko 22;
- „*Eminencja*”, *Kopalnia Węgla (Gwarectwo Waterloo).* Katowice-Dąb, p. 1, stoisko 1;

* Opracowano na podstawie: *Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu: maj—wrzesień 1929: katalog główny obejmujący: przemysł, samorządy, wychowanie fizyczne i instytucje kulturalno-oświatowe.* Poznań 1929.

- „*Ferrum*”, *Sp. Akc.* Katowice, p. 1, stoisko 1;
Fitznerowska Fabryka Śrub i Nitów, Sp. z o.o. Siemianowice Śląskie, p. 8, stoisko 154;
Giesche. Sp. Akc. Katowice, p. 1, stoisko 1 i 3;
Giesche. Fabryk Porcelany Sp. Akc. Katowice-Zawodzie, p. 1, stoisko 32, p. 60c (przemysł meblowy, ceramika szlachetna), stoisko 3;
„*Głos Górnego Śląska*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„*Głos Górnika*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„*Głos Ludu Śląskiego*”. Cieszyn, p. 40, stoisko 6;
„*Głos Prawdy*”. Cieszyn, p. 40, stoisko 6;
„*Głos Związków Chrześcijańskich*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„*Głosy Kościelne*”. Cieszyn, p. 40, stoisko 6;
Goczałkowice Zdrój, Zakład kąpielowy. Goczałkowice Zdrój, p. 43, stoisko 18;
Godulla Sp. Akc. Chebzie Śl, p. 1, stoisko 1;
„*Goniec Śląski*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„*Gość Niedzielny*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
Górnośląska Fabryka Kabli Sp. Akc. Katowice-Bogucice, p. 12, stoisko 36;
„*Górnośląskie Wiadomości Gospodarcze*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„*Górnośląszak*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
Gwarectwo Waterloo. Katowice-Dąb, p. 1, stoisko 1;
„*Gwiazdka Cieszyńska*”. Cieszyn, p. 40, stoisko 6;
Heilpern Bracia. Bielsko, p. 14, stoisko 100;
Henckel the von Donnersarck — Beuthen Estates Limited. Tarnowskie Góry—Karluszwiec, p. 1, stoisko 1 i 3 (cynk);
Hohenlohego Zakłady, Sp. Akc. Wełnowiec, p. 1, stoisko 1 i 3;
Huta Silesia, Sp. Akc. Paruszowiec — Rybnik, p. 1, stoisko 2 i 11;
Huta Szklana „Lubartów”. Lubliniec, p. 42, stoisko 18;
Hückla J. Synowie, Fabryka kapeluszy. Skoczów, p. 15k, stoisko 7;
„*Inwalida Śląski*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
Jankowsky Karol i Syn. Bielsko, p. 14, stoisko 95;
Jaworek Adolf, Fabryka sukna. Bielsko, p. 12, stoisko 90;
„*Josephy’s G. Erben*”, Fabryka maszyn włókienniczych. Bielsko, p. 8, stoisko 49;
„*Jüdisches Volksblatt*”. Bielsko, p. 40, stoisko 6;
Kalesse R, wł. F&R Kalesse, Fabryka kas pancernych. Katowice, p. 8, stoisko 37;
„*Katolik Polski*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„*Katolik Śląski*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
Katowice, magistrat, p. 28, stoisko 17;
Katowicka Fabryka Maszyn sp. z o.o. Katowice, p. 8, stoisko 168;
Katowicka Spółka Akcyjna dla Górnictwa i Hutnictwa. Katowice, p. 1, stoisko 1, 2 i 12;
Koetz H. Następcza, Sp. Akc. Fabryka maszyn i kotłów parowych. Mikołów, p. 1, stoisko 30;
„*Kolejarz Śląski*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„*Kolejowiec Polski na Śląsku*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;

- Korporacja Zakładów Graficznych i Wydawniczych Województwa Śląskiego*. Katowice, p. 19g (przemysł graficzny), stoisko 4;
- Kosowski Józef*, Przedsiębiorstwo kominiarskie. Skoczów, wolny plac 53a, stoisko 26a;
- Koszycki i Lieber*, Fabryka papy dachowej. Nowy Bieruń, wolny plac 53a, stoisko 26a;
- Krajowa Huta Szklana*. Katowice, p. 42, stoisko 12;
- Królewska Huta*, magistrat, p. 28, stoisko 16;
- „*Królewska*” i „*Laura*”, *Górnośląskie Zjednoczone Huty Sp. Akc.* Katowice, p. 1 stoisko 1, 2, 14, wolny plac 3a, 23a, 53a, p. 61, stoisko 68, p. 76, stoisko 9;
- Księgarnia i Drukarnia Katolicka, Sp. Akc.* Katowice, p. 19g, stoisko 7;
- Landesmann i Kornhaber*. Bielsko, p. 14, stoisko 52;
- Langfelder Bracia*. Bielsko, p. 14, stoisko 92;
- „*Lignoz*” *Sp. Akc.* Katowice, p. 16—18 (przemysł chemiczny), stoisko 13;
- Macha Jan*. Bielsko, p. 14, stoisko 98;
- Macierz Szkolna Księstwa Cieszyńskiego*. Cieszyn, p. 28a, stoisko 2;
- Macura Maria*. Wisła, p. 55 (Polska Sztuka Dekoracyjna);
- „*Mewa*” *Leopold Serog*, Śląska Fabryka wyrobów metalowych. Bielsko, p. 8, stoisko 91;
- „*Miesięcznik Pedagogiczny*”. Cieszyn, p. 40, stoisko 6;
- „*Młody Narodowiec*”. Bielsko, p. 40, stoisko 6;
- „*Młody Polak*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
- Moschkowitz Zygmunt*. Bielsko, p. 52 (Związek Polskich Fabryk Portland-Cementu), stoisko 26;
- Motte Fils, Meillasoux & Co*, przędzalnia. Lubliniec, p. 14, stoisko 46;
- Müller Wilhelm*. Fabryka Materiałów Izolacyjnych i Wyrobów Korkowych. Szarlej, p. 8, stoisko 36;
- Mysłowice*, magistrat, p. 28, stoisko 18;
- „*Na straży*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
- „*Na tropie*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
- „*Nasze Myśli*”. Katowice, p. 40, stoisko 6; Gimnazjum Żeńskie;
- „*Nasze Pisemko*”. Katowice, p. 40, stoisko 6; Gimnazjum Męskie;
- „*Nordia-Hause*”. Fabryka konserw rybnych i wędzarnia ryb. Dziedzice, p. 61 (przemysł spożywczy), stoisko 55a;
- Nowak Leopold*. Zakłady graficzne. Królewska Huta, p. 19g, stoisko 6;
- Noworyta Jan*, Architekt. Katowice, p. 53 (przemysł budowlany), stoisko 18;
- Odrębina Irena*. Mysłowice, p. 55;
- „*Odrodzenie*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
- „*Odzież i Gazeta Krawiecka*”. Królewska Huta, p. 40, stoisko 6;
- „*Ogniskowiec*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
- „*Orędownik Samorządowy*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
- „*Oswag*” *Sp. Akc.* Łaziska Górne, p. 16—18, stoisko 12;
- „*Palas*”. Pierwsza Śląska Fabryka Parasoli i Lasek. Skoczów, p. 15k (przemysł konfekcyjny), stoisko 74;

- Państwowa Fabryka Zakładów Azotowych*. Chorzów, p. 16—18, stoisko 51, p. 90;
„*Pebeco*” sp. zo.o. Wytwórnia specyfików Beiersdorfa (Nivea i Pebeco). Katowice, p. 59, stoisko 1;
- Pientka Józef*. Fabryka telefonów. Wełnowiec — Katowice, p. 12, stoisko 48;
Piesch Emil. Fabryka sukna. Bielsko, p. 14, stoisko 57;
„*Pilot*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„*Placówka Kresowa*”. Bielsko, Dom Polski, p. 40, stoisko 6;
Plutzer i Brüll. Mikuszowice Bielsko, p. 14, stoisko 86;
„*Polonia*” Sp. Akc. Katowice, p. 40, stoisko 6;
Polska Huta Skarbowa Ołowiu i Srebra, Spółka Dzierżawna Tarnowskie Góry Sp. Akc. Strzybnica, p. 1, stoisko 3, 10 i 10a;
„*Polska Jutrzejsza*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„*Polska Moravia*” Sp. handlowa z o.o. Czechowice, poczta i stacja Dziedzice, p. 8, stoisko 140;
„*Polska Zachodnia*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
Polskie Kopalnie Skarbowe na Górnym Śląsku Spółka Dzierżawna, Sp. Akc. Królewska Huta, p. 1, stoisko 1;
Polskie Kopalnie Skarbowe. Katowice, p. 90;
Popelka A. Królewska Huta, p. 8, stoisko 116a;
„*Poseł Ewangelicki*”. Cieszyn, p. 40, stoisko 6;
„*Powstaniec Śląski*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„*Praca*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„*Pracownik Umysłowy*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„*Prawo Ludu*”. Mysłowice, p. 40, stoisko 6;
„*Progress*”, *Zjednoczone Kopalnie Górnośląskie sp. z o.o.* Katowice, p. 1, stoisko 1;
„*Przegląd*”. Mikołów, p. 40, stoisko 6;
Pszczyńskiego stoisko Dyrekcja Kopalń. Katowice, p. 1, stoisko 1;
Quissek i Geppert. Fabryka wyrobów miedzianych i metalowych. Bielsko, p. 8, stoisko 59a;
Rabinowitz F. i Synowie. Bielsko, p. 14, stoisko 94;
Raupach Ryszard sp. z o.o. Fabryka maszyn. Katowice, p. 54 (ceramika budowlana), stoisko 27;
„*Restaurator Śląski*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
Reisenfeld Karol. Bielsko, p. 14, stoisko 99;
Rindl i Ska. Fabryka aparatów do mierzenia płynności. Cieszyn, p. 10 (wieża przemysłu metalowego), stoisko 44;
„*Robotnik Chemiczny*”. Czechowice, p. 40, stoisko 6;
„*Robotnik Śląski*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„*Robur*” Związek Kopalń Górnego Śląska. Katowice, p. 1, stoisko 1;
„*Rocznik Śląski*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„*Rori*” sp. z o.o. Cieszyn, p. 19pp (przemysł papierniczo-przetwórczy), stoisko 7;
Rosenberg Bracia. Bielsko, p. 15k, stoisko 6;
Rybnickie Gwarectw Węglowe. Katowice, p. 1, stoisko 1;

- „*Rzemieślnik Śląski*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
- „*Sam*”, *Spółka Akcyjna Münstermann*. Katowice, p. 8, stoisko 70;
- Smarzewski Wojciech*. Zakład krawiecki i przyborów krawieckich. Królewska Huta, p. 48 (rzemiosło), stoisko 119a;
- Schanzer J.* Fabryka sukna. Bielsko, p. 14, stoisko 55;
- Schäffer Kazimierz*. Zakład sztuki kościelnej i płaskorzeźby. Wielkie Piekary, p. 48, stoisko 12, p. 57, stoisko 3;
- Schnek i Ska*. Bielsko, p. 14, stoisko 97;
- „*Silesia*” *sp. z o.o.* Zjednoczone Fabryki Pieców i Maszyn Piekarskich. Katowice, p. 61, stoisko 16;
- „*Śląski Głos Poranny*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
- Śląskie Kopalnie i Cynkownie, Sp. Akc.* Katowice, p. 1, stoisko 1 i 3;
- Smoschener i Ska, sp. z o.o.* Towarzystwo dla przemysłu kolejowego. Katowice, wolny plac 24a;
- „*Sokół na Śląsku*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
- Sołyga i Ska*. Wytwórnia Fisharmonii. Katowice, p. 41, stoisko 26;
- „*Śpiewak*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
- Stosius Ernst*. Kamienica — Bielsko, p. 14, stoisko 61;
- „*Strażak Polski*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
- „*Strzecha Rodzinna*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
- Strzygowski Karol*. Bielsko, p. 14, stoisko 50;
- „*Świat i Ojczyzna*”. Cieszyn, p. 40, stoisko 6;
- „*Szczakowa*” *Sp. Akc.* Bielsko, p. 52, stoisko 9;
- „*Szkoła Śląska*”. Cieszyn, p. 40, stoisko 6;
- „*Sztandar Polski*”. Rybnik, p. 40, stoisko 6;
- Szarc Piotr*. Fabryka narzędzi rolniczych. Lubliniec, p. 76, stoisko 18;
- „*Technik*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
- „*Termak*” *sp. z o.o.* Towarzystwo Budowy Dróg Smołowych. Katowice, wolny plac 53a, stoisko 21;
- The Henckel von Donnersmarck*. Tarnowskie Góry, p. 1, stoisko 1;
- The Hugohütte, Chemical Works Ltd.* Tarnowskie Góry, p. 59, stoisko 40;
- Tisch Emanuel*. Bielsko, p. 14, stoisko 85;
- Towarzystwo Stadion Sportowy Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego*. Królewska Huta, p. 32 (wychowanie fizyczne), stoisko 20;
- Tugendhat i Wunel*. Śląska Fabryka Bielizny. Bielsko, p. 15k, stoisko 19;
- „*Tygodnik na powiat Tarnogórski*”. Tarnowskie Góry, p. 40, stoisko 6;
- „*Tygodnik Powiatowy na powiat rybnicki*”. Rybnik, p. 40, stoisko 6;
- „*Tygodnik Urzędowy na miasto Królewska Huta*”. Królewska Huta, p. 40, stoisko 6;
- „*Typografia*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
- „*Unia*” *Sp. Akc.* Bielsko, p. 14, stoisko 49;
- „*Urządnik Polski*”. Katowice, p. 40, stoisko 6;

- „UrządNIK Prywatny”. Bielsko, p. 40, stoisko 6;
„Waga” sp. z o.o. Bielsko, p. 10, stoisko 45;
Walcownie Metali, Sp. Akc. Dziedzice, p. 8, stoisko 75, p. 24, stoisko 14;
„Wema” Sp. z o.o. Ruda Śląska, p. 53, stoisko 56;
„Wiadomości Administracyjne Katowic”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„Wiadomości Diecezjalne”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„Wiadomości Misyjne”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„Wiadomości Polsko-Słowackie”. Cieszyn, p. 40, stoisko 6;
„Wiadomości Statystyczne na miasto Katowice”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„Wiadomości Związkowe”. Cieszyn, p. 40, stoisko 6;
Wirek, kopalnie Sp. Akc. Nowa Wieś, Chebzie Śląskie, p. 1, stoisko 1;
„Wirtschaftskorrespondenz für Polen”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
Województwo Śląskie. Katowice, p. 28, stoisko 2;
Wolf Markus i Synowie. Bielsko, p. 14, stoisko 58;
Wolny Cech Murarzy i Cieśli. Katowice, p. 53, stoisko 50;
Wydawnictwa Województwa Śląskiego, p. 40, stoisko 6;
Wyżgół J. Fabryka obuwia. Mikołów, p. 15k, stoisko 59;
„Wzajemna Pomoc”. Królewska Huta, p. 40, stoisko 6;
Zachodnio Czeskie Górnicze Towarzystwo Akcyjne. Gorzyce Śląskie powiat Rybnik, p. 1, stoisko 1;
Zajączek Edward. Kęty obok Bielska, p. 14, stoisko 89;
„Zaranie Śląskie”. Cieszyn, p. 40, stoisko 6;
Zaremba Aleksander. Bielsko, p. 19, s 55;
Zipser Edward i Syn. Bielsko, p. 14, stoisko 84;
„Zjednoczenie”. Bielsko, p. 40, stoisko 6;
Zarząd Koksowni, sp. z o.o. Katowice, p. 1, stoisko 1, p. 16—18, stoisko 14;
Związek Polskiego Przemysłu Acetylenowego i Tlenowego. Katowice, p. 1, stoisko 24, 26;
Związek Pracodawców dla Przemysłu Ceglarskiego na Górnym Śląsku. Katowice, p. 54, stoisko 3;
Związek Samodzielnych Polskich Budowniczych na Śląsku. Katowice, p. 53, stoisko 51;
„Związkowiec”. Katowice, p. 40, stoisko 6;
„Związkowiec Polski”. Katowice, p. 40, stoisko 6

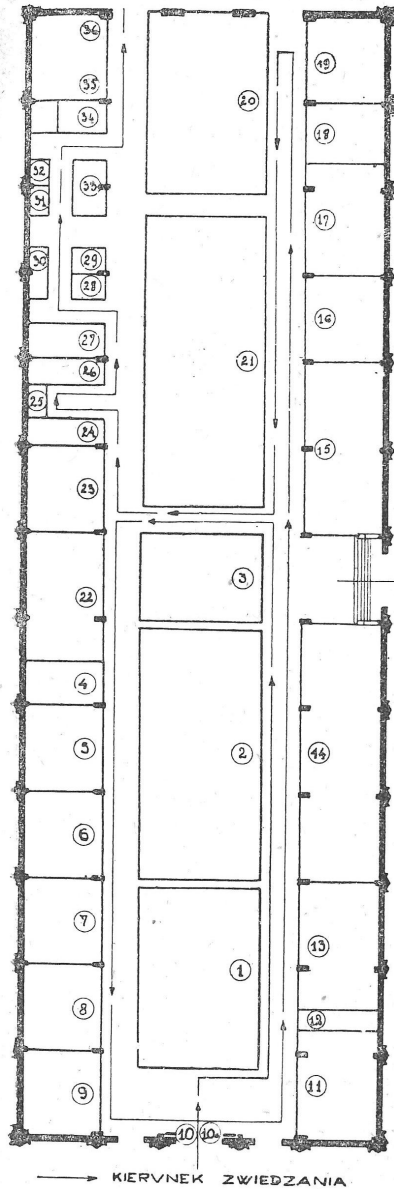
Fot. 1. Plakat reklamowy Powszechnej Wystawy Krajowej autorstwa Tadeusza Gronowskiego (*Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w 1929 r.* T. 1. Red. S. WACHOWIAK. Poznań 1930, b.pag.)

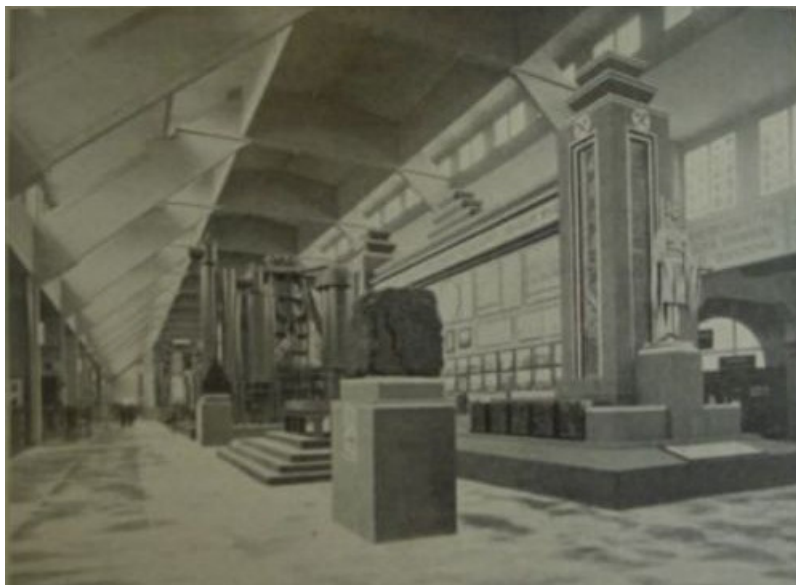
Fot. 2. Hala Przemysłu Ciężkiego (J. MÜLLER: *Budownictwo.* W: *Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w 1929 r.* T. 2. Red. S. WACHOWIAK. Poznań 1930, s. 64)

1. CIĘŻKI PRZEMYSŁ

Fot. 3. Plan Hali Przemysłu Ciężkiego. Stoiska: 1. Węgiel, 2. Żelazo, 3. Cynk, 4. Sp. Akc. „Ferrum”, 10. i 10a. Polska Huta Skarbowa Ołowiu i Srebra w Strzybnicy, 11. „Bismarckhütte”, 12. Katowicka Spółka Akcyjna dla Górnictwa i Hutnictwa, 13. Friedenshütte, 14. Górnośląskie Zjednoczone Huty Królewska i Laura (*Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu: maj—wrzesień 1929: katalog główny obejmuje: przemysł, samorządy, wychowanie fizyczne i instytucje kulturalno-oświatowe. Poznań 1929, s. 1*)

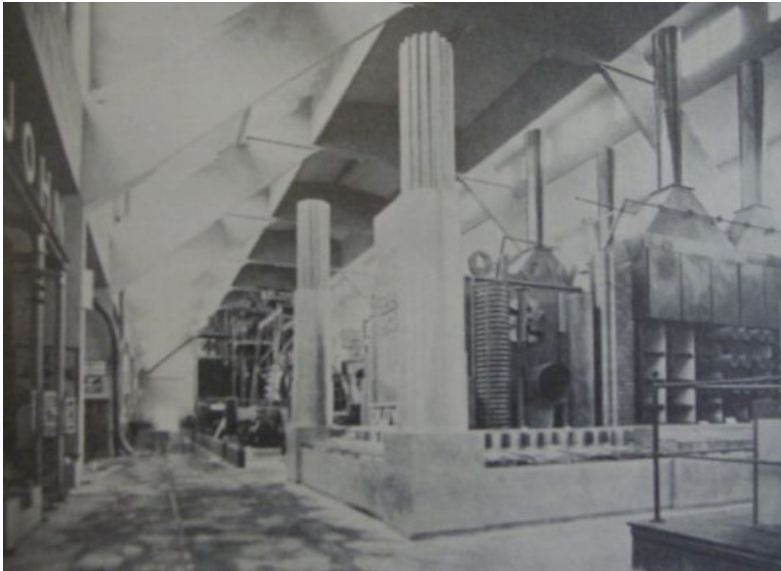
Fot. 4. Widok na stoisko „Węgiel” (S. SAMULSKI, E. PIECHOCKI, B. RZEPECKI: *Dział przemysłowy na Powszechnej Wystawie Krajowej*. W: *Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w 1929 r.* T. 4. Red. S. WACHOWIAK. Poznań 1930, s. 11)

Fot. 5. Fragment stoisko „Żelazo” z modelem wielkiego pieca (S. SAMULSKI, E. PIECHOCKI, B. RZEPECKI: *Dział przemysłowy na Powszechnej Wystawie Krajowej*. W: *Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w 1929 r.* T. 4. Red. S. WACHOWIAK. Poznań 1930, s. 99)

Fot. 6. Prezentacja Huty „Bismarck” obok Hali Przemysłu (S. SAMULSKI, E. PIECHOCKI, B. RZEPECKI: *Dział przemysłowy na Powszechnej Wystawie Krajowej*. W: *Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w 1929 r.* T. 4. Red. S. WACHOWIAK. Poznań 1930, s. 13)

Fot. 7. Widok na stoisko „Cynk” (S. SAMULSKI, E. PIECHOCKI, B. RZEPECKI: *Dział przemysłowy na Powszechnej Wystawie Krajowej*. W: *Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w 1929 r.* T. 4. Red. S. WACHOWIAK. Poznań 1930, s. 91)

Fot. 10. Fragment stoiska miasta Królewska Huta (Archiwum Państwowe w Katowicach, Akta miasta Mysłowice, sygn. 82, t. 484, s. 21)

Piotr Rygus

The participation of the representatives of heavy industry and self-government from the Silesian voivodship in the General National Exhibition in Poznań in 1929

Summary

The aim of the General National Exhibition organized in Poznań in 1929 was to present the output of the Polish country from the period of the first ten years since the restoration of independence. The very exhibition became an ideal chance for entering into trade contacts and finding new receivers on the Polish market. The occasion itself determined motivation on the part of the representatives of the Upper-Silesian industry and self-government. In the light of the crisis of the export of products to the German market, caused by a duty war, mining-steel concerns planned to integrate with the so-far underestimated national market. The self-government authorities at the voivodship and local level,

on the other hand, took part in the exhibition, taking into account the support of the government actions and representation of their economic possibilities allowing for further development. During the exhibition the economic potential built on the wave of the economic breakdown directed at further expansion was presented. The success of the event, however, overlapped with the beginnings of the economic recession at the end of 1929, which was to change into a big economic crisis in a few months.

Piotr Rygus

Die Teilnahme von Schwerindustrievertretern und schlesischer Selbstverwaltung an Allgemeiner Landesausstellung in Posen im Jahre 1929

Zusammenfassung

Das Ziel der 1929 in Posen veranstalteten Allgemeinen Landesausstellung war, die Errungenschaften des polnischen Staates zehn Jahre nach dem Wiederlangen der Freiheit darzustellen. Die Ausstellung war eine ideale Chance darauf, geschäftliche Kontakte aufzunehmen und neue Kontrahenten auf dem Inlandsmarkt zu finden. Diese Gelegenheit wollten auch die Vertreter der ober-schlesischen Schwerindustrie und Selbstverwaltung nutzen. Da der Export von ihren Erzeugnissen auf den deutschen Markt wegen des Zollkrieges zusammengebrochen ist, entschlossen sie sich, mit dem bisher unterschätzten Inlandsmarkt zu kooperieren. Die Selbstverwaltung der Woiwodschaft und die Stadtselbstverwaltung nahmen an der Ausstellung teil, weil sie auf diese Weise die Tätigkeit der Regierung unterstützen und ihre eigene wirtschaftliche Leistungsfähigkeit in der Hoffnung auf weitere Entwicklung zeigen konnten. An der Ausstellung wurde das unter dem Einfluss des Wirtschaftsaufschwungs erarbeitete und auf weitere Expansion gerichtete wirtschaftliche Potential dargestellt. Ihr Erfolg fiel aber mit den Ende 1929 beobachteten ersten Symptomen des wirtschaftlichen Zusammenbruchs zusammen, der sich in einigen Monaten in eine große Wirtschaftskrise verwandeln sollte.